

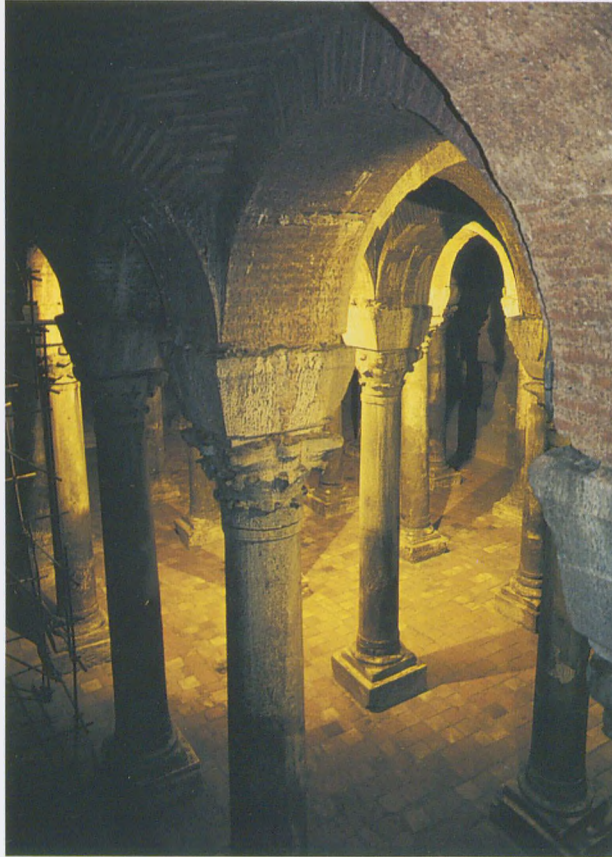
Istanbul's Water Cisterns
İSTANBUL'UN SU
SARNIÇLARI

By ASLI KAYABAL Photos HAKAN EZİLMEZ*

“Tayyarzade” adlı halk hikayesinin aktardığına göre, Binbirdirek Sarnıcı, 17. yüzyılda, yani IV. Murat döneminde esrarengiz bir olaya sahne olmuş. Hikayeye bakılırsa, Fazlı Paşa'nın geçkin yaştaki kızı Gevherli Hanım, varlıklı kişileri önce bu mahzende hapsediyor, ardından da servetlerini alarak öldürüyormuş. Gevherli Hanım'a işlediği cinayetlerde en büyük destek ise, genç ve güzel cariyelerin birinden geliyormuş. Etkileyici bir güzelliği olan bu cariyeye, dönemin varlıklı kişilerini saraya çekme görevini üstlenmiş. Elbette bu hikaye ne derece gerçek bilemeyiz ama, Binbirdirek Sarnıcı'yla ilgili bu söylenti yüzyıllardır dilden dile dolaşiyor. Ama bu esrarengiz olay açısından Binbirdirek Sarnıcı tek örnek değil; çünkü, İstanbul'un en büyük

Gülhane Parkı'ndaki sarnıcın içi restore edildikten sonra, çepeçevre yerleştirilen akvaryumlarla ilgi çekici bir görünüm kazandı (en üstte). Piyer Loti Caddesi'ndeki Eminönü Belediye Başkanlığı binasının altındaki sarnıç, bir süre önce temizlenip ışıklandırıldı (üstte). / The interior of the cistern in Gülhane Park which has been restored and aquariums arranged around the walls (top). The cistern beneath Eminönü Municipal Offices on Piyer Loti Caddesi has been cleaned out and illuminated (above).

According to a folk story entitled Tayyarzade the ancient Binbirdirek Cistern, or Cistern of a Thousand and One Columns, was the setting for a curious incident during the reign of Murat IV (1623-40). The story has it that Gevherli Hanım, the not-so-young daughter of Fazlı Paşa, had wealthy people imprisoned in the cistern which lay beneath her house, and after seizing their fortunes had them murdered. The greatest support to Gevherli Hanım in her serial murders was a young and pretty servant girl, whose job it was to lure the intended victims into Gevherli Hanım's trap. How much truth there is in this story we have no way of knowing, but

Yakın zamanda Fatih Atpazarı'nda bulunan sarnıcın, eski tarihlerde bir kilisenin bodrumu olduğu sanılıyor. / A cistern discovered recently in the neighbourhood of Atpazarı in Fatih is thought to have originally been the basement of a church.

sarnıcı olarak bilinen Yerebatan Sarayı ve diğerleri hakkında da pek çok efsane vardır.

Bizans döneminde Trakya'dan getirilen suların toplandığı ana havuzlar olan bu sarnıçlar, çoğunlukla tarihi yarımada olarak bilinen suriğinde yani Sultanahmet ve çevresiyle, Beyazıt, Laleli, Fatih dolaylarında yer alıyordu. İstanbul'un Bizans egemenliğinde olduğu yıllarda şehir halkının su ihtiyacını karşılayan bu havuzların bir kısmı henüz Bizans döneminde, çoğu da Osmanlı döneminde kurumuştur. 18. ve 19. yüzyıllarda İstanbul'a gelen seyyahlar, Bizans kaynaklarında adı geçen pek çok mahzeni yerlerinde buluyordu belki ama, bu sarnıçların çoğunun suyu kuruduğu için içlerinde kurulu atölyelerden söz ediyorlardı.

İstanbul'da Bizans döneminde yapılan sarnıçları bugün de görmek mümkün. İstanbul sarnıçlarının en büyükleri ve ünlüleri Sultanahmet'teki Yerebatan ve Binbirdirek sarnıçlarıdır.

İstanbul'a gelen turistlerin sıkça ziyaret ettikleri bu medyatik sarnıçlara geçmeden önce biraz kıyıda kalmış sarnıçlardan söz etmek istiyorum. Eğer bir sarnıç turu planlıyorsanız geziye Fatih'ten başlayabilirsiniz.

Öksüzler sokağı ile Vatanperver sokağının kesiştiği köşede, Ahmediye Camii'nin hemen altında "Etyemez Sarnıcı" çıkacak karşınıza. 19. yüzyılda semt halkı, Etyemez ismini kullanmaz olmuş ve bu tarihî sarnıcı "Ortaçeşme Mahzeni" olarak adlandırmış. İstanbul'da pek çok sarnıçta suların kurduğunu söyledik, ama Etyemez Sarnıcı bugün içinde az da olsa su bulunan havuzlardan biri.

the cavernous underground cistern is certainly an appropriate setting for such a murder mystery. Numerous other stories are told about Istanbul's other ancient underground cisterns, the largest and most magnificent of all being the Yerebatan Sarayı or Basilica Cistern.

In Byzantine times water channelled here from rivers and streams west of the city was stored in these huge reservoirs, most of which are located within the old city walls in the districts of Sultanahmet, Beyazıt, Laleli and Fatih. Some had already dried up by the time of the Turkish conquest in 1451 and the remainder were bypassed by the Ottoman water system. Travellers to Istanbul in the 18th and 19th centuries found some of the cisterns mentioned in Byzantine sources occupied by silk mills and other manufactories.

Many of Istanbul's Byzantine cisterns can be seen today. Before going on to the largest and most famous cisterns of Yerebatan and Binbirdirek in Sultanahmet which are visited by large numbers of tourists, I wish to draw the attention of my readers to some lesser-known cisterns elsewhere in the old city. If you decide to spend a day exploring the cisterns of Istanbul, then the district of Fatih is a good place to start.

Beneath Ahmediye Mosque on the corner of Öksüzler and Vatanperver streets is the Etyemez Cistern. The name Etyemez, literally 'one who does not eat meat', fell out of use in the 19th century, when it became known as Ortaçeşme Mahzeni (Ortaçeşme Cellar). This is one of the few under-

Yolunuz Etyemez Sarnıcı'na düşerse, girişin, cami avlusunun ön tarafında bulunan üzeri kapakla örtülü delikten sağlandığını da hatırlatalım.

Yine Fatih'te İstanbul'un en yüksek yerine yaptırılan bir başka sarnıç, Aetios Sarnıcı, Fatih'ten Edirnekapı'ya giden ana caddenin sağında, Karagümrük'te bulunuyor. Türklerin Çukurbostan adını verdiği bu su haznesi ise, MS 400'lerin başında şehir valisi Aetios tarafından yaptırılmış. Prof. Dr. Semavi Eyice'den öğrendiğimize göre Aetios, Trakya'dan İstanbul'a getirilen suların toplanarak dağıtıldığı bir merkez sarnıcıydı. Ancak, daha Bizans çağında içinde su toplanmayan bu kuru hazne, Türk döneminde önce bostan olarak kullanılmış; 1940 yılında ise Vefa Stadı adıyla futbol sahasına dönüştürülmüştür.

Fatih'te Atpazarı'nda kaynakların yetersizliği nedeniyle hangi kiliseye ait olduğu bilinmeyen bir başka

sarnıç ise Atpazarı Sarnıcı'dır. İlk bilimsel araştırmaların ancak 1978'de yapıldığı bu sarnıç, bir binaya altyapı teşkil eden bir mahzenin sarnıç şeklinde düzenlenmesiyle meydana gelmiş.

Fatih'te görmeniz gereken bir sarnıç da Altımermer'deki Mokios sarnıcı. Bizans döneminde yapılmış bu açık su haznesi, adını Ayios Mokios Kilisesi'nden almış. Yerebatan ve Binbirdirek'ten sonra İstanbul'un üçüncü büyük su havuzu. Bu sarnıcı İmparator I. Anastasios'un yaptırdığı biliniyor. Türkler, sarnıçların çoğunu bostan olarak kullan-

İmparator I. Justinianos tarafından yaptırılan Yerebatan Sarnıcı'nın iki sütununu yükseltmek için antik yapılardan alınmış Medusa başları kullanılmış. / Carved stone heads of Medusa taken from ancient buildings were used as the bases for two columns in the Yerebatan Cistern built by Justinian I.

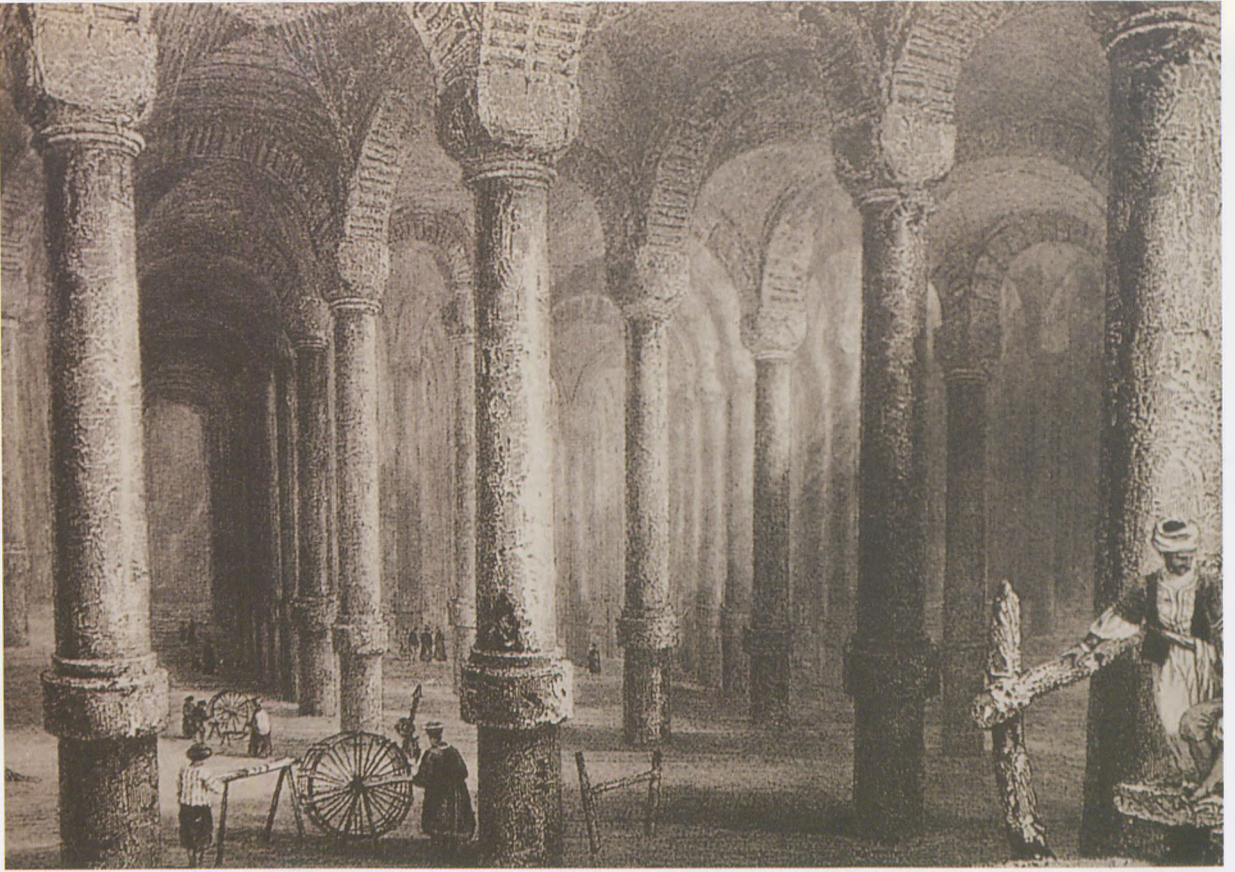
ground cisterns which still contain a little water. The entrance to the cistern is via a covered hole at the front of the mosque courtyard.

Another cistern in Fatih is the Aetios Cistern, situated on the city's highest hill, in the area known as Karagümrük on the right-hand side of the main road leading from Fatih to Edirnekapı. Today this is the Vefa football stadium, constructed in 1940. The old open cistern dried up in Byzantine times, and was used as a market garden by the Ottomans, hence the Turkish name Çukurbostan (Sunken Garden). The cistern was built by Aetios, city governor in the early 5th century. According to Prof. Dr. Semavi Eyice, this was a collection reservoir from which water channelled into the city was distributed to the supply reservoirs.

Atpazarı Cistern in Fatih belonged to a church which has not yet been identified.

The first studies of this cistern began in 1978, revealing that its structure is that of a cellar subsequently adapted to serve as a cistern.

Another cistern in Fatih which repays efforts made to find it is the Mokios Cistern in Altımermer. This open Byzantine cistern takes its name from the Church of St. Mokios. After Yerebatan and Binbirdirek it is the largest cistern in Istanbul, and was built by the Emperor Anastasius I. Like the Aetios Cistern, this was used as a market garden and was also known as Çukurbostan.

Binbirdirek Sarnıcı'nın geçen yüzyılda Bartlett tarafından yapılan bir gravürü. Uzun süre bakımsız kalan sarnıç, bugünlerde restorasyon geçiriyor. / A 19th century engraving by Bartlett of the Binbirdirek Cistern which after years of neglect is now being restored.

dığı için Mokios'u da Çukurbostan olarak isimlendirmişler.

Fatih'ten Sultanahmet'e gelerseniz, Bizans döneminde İstanbul'a su sağlayan büyük sarnıçları görebilirsiniz. Adliye Sarayı'nın üst tarafında, küçük meydanın hemen altında Yerebatan Sarnıcı'ndan sonra İstanbul'un ikinci büyük su haznesi, Binbirdirek Sarnıcı yer alıyor. Kaynaklara göre, İmparator I. Constantinus, 4. yüzyılda şehri yeniden kurduğunda Roma'dan bazı senato üyelerini buraya göçe zorlamış. Bunlardan Filoksenus, sarayını Hipodroma komşu yaptırmış ve sarayın su ihtiyacı için de Binbirdirek Sarnıcı'nı inşa ettirmiş. Osmanlı döneminde sarnıçta artık su bulunmadığı; sarnıç üzerine büyük konaklar inşa edildiği biliniyor. Bu konaklardan biri de Fazlı Paşa'nın kızının işlediği cinayetlerle anılan saray. Binbirdirek, etrafı kalın bir duvarla çevrelenmiş büyük bir hazne. İçinde 224 sütun mevcut. Sütun gövdelerine dikkatle bakarsanız pekçok Grekçe harfin işlendiği göze çarpar. Bunlar sarnıçın yapımında çalışan ve sütunları işleyen taşçıların işaretleridir. Binbirdirek Sarnıcı yıllarca bakımsızlığa terkedildi. Ama yakın bir dönemde içi temizlenerek restoran olarak düzenlenmesi tasarlandı.

Soğukçeşme Sarnıcı ise, Turing'in restore ettirdiği evlerin sıralandığı Soğukçeşme sokağında. Sokağa adını veren İsmail Efendi çeşmesinin süslemeli ayna taşı ve tarih kitabesi, bu sarnıca monte edil-

Now let us head for Sultanahmet and the city's second largest cistern, the Binbirdirek, which is situated beneath a tiny square overlooking the Law Courts. Contemporary sources tell us that when Constantine the Great rebuilt Byzantium in the 4th century and named it after himself, he forced some members of the Roman Senate to move to the new eastern capital. One of the senators was Philoxenus, who had a palace built for himself next to the hippodrome and a vast underground cistern built to supply it with water. In Ottoman times this cistern was dry and had houses built upon it, one of which was the palace of Fazlı Paşa, whose daughter's supposed misdeeds have already been mentioned.

This cistern contains 224 columns, many of which are inscribed with Greek letters, the marks of the Greek stone masons who carved and built the cistern. For many years this cistern was abandoned, but recently it has been cleaned out and there is a plan afoot to use it as a restaurant. Soğukçeşme Cistern is on Soğukçeşme street which runs along the wall of Topkapı Palace behind Haghia Sophia. The carved wallstone of the fountain (çeşme) of İsmail Efendi which lent its name to the street and its date inscription have been placed in the cistern. Inciciyan, who wrote an account of Istanbul in the 18th century, speaks of this cistern as housing a spinning mill, and until

Turing tarafından restore edilen Soğukçeşme Sarnıcı halen restoran olarak hizmet vermekte. / Soğukçeşme Cistern has been restored by the Turkish Touring and Automobile Association and is now a restaurant.

miş. 18. yüzyılın İstanbulu'nu anlatan P. Inciciyan, kitabında bu sarnıçtan da söz etmiş ve içinde iplikçilerin çalıştığını yazmış. Sarnıçın 1980'lerin ortalarına kadar oto tamirhanesi olarak kullanıldığı biliniyor. Turing, sokaktaki evleri restore ettirirken, tarihi sarnıç da hayata dönüyor.

Bizans'ın en büyük su haznesi Yerebatan Sarnıcı, aynı zamanda İstanbul sarnıçlarının en turistliği. Tarihçi Prokopios'un yazdığına göre, sarnıcı İmparator I. Justinianos MS 542'den az sonra yaptırmış. Hem Bizans döneminde hem de daha sonra Yerebatan Sarnıcı'nın üzeri yoğun biçimde iskan edilmiş. Vakanüvis Mehmed Esad Efendi'nin konağı da sarnıçın üzerindeymiş. 1940'ta Belediye sarnıç üzerindeki evleri istimlak ediyor. 1985-1988 yılları arasında ise geniş çaplı bir temizlik çalışması gerçekleştiriliyor. Yerebatan'ı ziyaret eden turistlerin rehberlere en sık sorduğu soru, sarnıçta kaç sütun olduğudur. Bu sorunun yanıtını yeri gelmişken söyleyelim; 336 sütun.

Sarnıç turunun önemli bir ayağı da, Pantokrator Sarnıçları. Bizans İmparatorluğu'nun önemli manastırlarından Pantokrator (Zeyrek Camii) su sarnıçları, Atatürk Bulvarı'nın kenarında yer alıyor. Fetihten sonra da sarnıçların içinde uzun süre su bulunduğu sanılıyor. Evliya Çelebi, 17. yüzyılda buradan söz ederken, "altı, üçyüz sütun üzerine bir sarnıçtır ki, suyu ab-ı hayat gibidir" demiş ve içinin su dolu olduğunu yazmış. Bu sarnıçlar, halen depo olarak kullanılmaktadır. •

the 1980s it was used as a workshop by a car repairer. The Turkish Automobile and Touring Association has restored the cistern along with the tumbledown houses of the street.

The largest of all the Byzantine cisterns is the Yerebatan, which is also the best known. According to the historian Procopius this underground cistern was built by the Emperor Justinian I soon after 542. Houses were constructed over it in Byzantine and Ottoman times, and the house of the 18th century imperial chronicler Mehmed Esad Efendi is known to have stood on top of it. In 1940 the municipality demolished the houses over the cistern, and between 1985 and 1988 it was cleaned out and restored. When the cistern was drained two of its 336 columns were discovered to rest on ancient carved heads of Medusa which had not seen the light of day since the sixth century.

Returning now to our starting point, Fatih, we come to the water cisterns of Zeyrek Mosque, the former Byzantine monastery of the Pantocrator, which stands on Atatürk Boulevard. These cisterns apparently contained water for many years after the conquest, since the 17th century writer Evliya Çelebi described one of them as having 300 columns and being filled with water which was fresh and pure.

The Pantocrator Cisterns are still being used as warehouses. •

* Ashı Kayabal, gazeteci.

* Ashı Kayabal is a journalist.

